

Oproep tot een gesprek over de toekomst van vrijescholen

Amsterdam, 29 mei 2020

Inleiding

Wat wil ik?

Deze brief is bedoeld om een indruk te geven van wat er heeft gespeeld in het vrije schoolonderwijs. En als startpunt om te zien hoe dat onderwijs ook in de 21ste eeuw voor elk kind mogelijk kan zijn.

Ik zou het fijn vinden als we met elkaar kunnen praten over de toekomst van het vrije school-onderwijs. Over hoe vrij we de volgende honderd jaar willen zijn. Als kinderen, leraren, schoolleiding en ouders.

De afgelopen maanden heb ik me verdiept in de geschiedenis van de eerste 100 jaar vrije school-onderwijs. Voor mij werd in ieder geval duidelijk: vrije school-onderwijs is niet door één mens te overzien of aan te sturen. Daarom is het dus belangrijk om met elkaar in gesprek te gaan. Want het vrije school-onderwijs is niet zomaar 'appeltje-eitje'. Vrije school-onderwijs krijgen we niet zomaar kado, daar hebben we wel wat voor te doen.

En dat begint met praten. Echt praten. Kijken naar wat we waarnemen, wat we wensen en welke posities en belangen er allemaal spelen. Met als grote uitdaging om te blijven kijken naar gemeenschappelijkheden en manieren om tot waarheid te komen, zonder aan te vallen of te veroordelen. Ik ga ervan uit dat iedereen zijn best om het mooiste mogelijk te maken.

De volgende onderwerpen vielen mij op, en die wil ik hier onder ogen brengen omdat ze mij relevant lijken:

- 1) Wat is vrije school-onderwijs?
- 2) Wat is er nodig voor vrije school-onderwijs?
- 3) De groei van de vrije school
- 4) De eerste 100 jaar vrije school-onderwijs
- 5) En nu?
- 6) Moed
- 7) Een plek, een podium, een bühne

1. Wat is vrije school-onderwijs?

Een vrije school betekent om te beginnen niet dat kinderen vrij zijn in wat ze doen en willen. Een vrije school houdt in dat deze vrij is van de staat.

Het is een groot goed dat mensen zich kunnen ontwikkelen op basis van hun eigen geweten en mogelijkheden. Rudolf Steiner¹ omschrijft dit als volgt: *“Ons hoogste doel moet zijn om vrije mensen te ontwikkelen die in staat zijn zelf doelen en richting aan hun leven te geven. De behoefte aan fantasie, een gevoel van waarheid en een verantwoordelijkheidsgevoel – die drie krachten vormen de kern van het onderwijs.”*²

In 1917, vlak voor de oprichting van de eerste vrije school in Duitsland, schrijft Rudolf Steiner vrijwel letterlijk dat de staat het onderwijs aan de zorg van religieuze gemeenschappen heeft ontrukkt, en vervolgens de scholen geheel van de staat afhankelijk heeft gemaakt.³ Nog sterker, dat mensen worden opgeleid tot burgers die de staat nodig heeft, en niet tot vrije mensen die zich kunnen ontwikkelen naar wat er werkelijk leeft, en passend bij hun (economische) verlangens. Volgens Steiner spreekt de overheid wel veel over het 'streven naar algemene vorming', maar merken de mensen te weinig dat men daarmee feitelijk de vorming tot een bruikbaar staatsdienaar bedoeld.⁴

Als voorbeeld hiervan noemde Steiner ook de combinatie van een te grote aandacht op individualisering en de feitelijke ontsocialisering die hij zag plaats vinden. Over een grote nadruk op sociale vakken, wat wij tegenwoordig burgerschapsvorming zouden noemen, zei hij het volgende: *“U kunt de geweldigste congressen houden waarop alleen maar gesproken wordt over het sociale en nogmaals over het sociale. Zolang er alleen maar vanuit het hoofd-intellektuele gesproken wordt, is het resultaat van deze congressen gelijk aan nul. Integendeel, zij dragen alleen maar bij tot een verdere versplintering van het sociale.”*⁵ Een wezenlijk onderdeel van de pedagogische visie van de vrije school is daarom om nadrukkelijk een aanleg te creëren voor een werkelijk sociaal samenleven van mensen. Daarvoor zijn onder andere de typische aandacht voor kunstzinnige vakken en de menskunde van groot belang in het vrije school-onderwijs.

Sterker nog, dat is niet alleen van belang voor ieder individu, maar ook zelfs noodzakelijk voor de ontwikkeling van de maatschappij als geheel. Zo kan elke generatie dat brengen wat essentieel is in die tijd. Aldus Steiner: *“Dan wordt het mogelijk dat de opgroeiende generatie aan de maatschappij steeds nieuwe krachten aanreikt. Dan zal in de samenleving steeds datgene tot ontwikkeling kunnen komen, wat de er binnentredende generatie van mensen in zich draagt. Maar van de opgroeiende generatie mag niet datgene gemaakt worden, wat de bestaande maatschappij van deze generatie maken wil.”*⁶

Binnen de oorspronkelijk pedagogie zoals die werd ontwikkeld voor de vrije school, zag Steiner dit als de culturele opdracht van de vrije school. De Duitse pedagoog Valentin Wember heeft alle oorspronkelijke documenten uit de beginjaren van de Waldorf-school bestudeerd, en alles gestructureerd naar vijf dimensies. De culturele opdracht hoort bij de vierde dimensie van vrije school onderwijs.⁷ Wember noemt dit de geestelijk-spirituele dimensie van het vrije school-onderwijs.⁸ Juist hierdoor leiden en begeleiden vrije scholen het individuele kind op zo'n manier dat niet alleen de 'becijferbare' prestaties tellen, maar juist de gehele menswording naar kwalitatieve aard.⁹

2. Wat is er nodig voor vrije school-onderwijs?

Hier leg ik de stelling neer dat de volgende drie zaken van essentieel belang zijn voor vrije school-onderwijs:

- Een vrije school
- Vrije leerkrachten
- Betrokken ouders

Als deze drie zaken beter geborgd zijn, zal er daadwerkelijk meer vrije school-onderwijs mogelijk zijn. En naarmate elk van deze drie zaken er minder is, dan zal het vrije schoolonderwijs steeds meer onder druk komen te staan.

Hoe kan worden gestreefd naar het oorspronkelijke ideaal? *“Ons hoogste doel moet zijn om vrije mensen te ontwikkelen die in staat zijn zelf doelen en richting aan hun leven te geven. De behoefte aan fantasie, een gevoel van waarheid en een verantwoordelijkheidsgevoel –die drie krachten vormen de kern van het onderwijs.”*¹⁰

Dit vergt aandacht. In de huidige maatschappij bewegen namelijk veel zaken in de maatschappij een andere kant op, dan waar de Vrije Schoolopvoeding voor staat. Denk aan concentratieproblemen, de technische cultuur, de haastcultuur in zijn algemeenheid ¹¹, en zeker ook de invloed vanuit het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen.

<p>Vrije school</p>	<p><i>“Een vrije school is een school die voor de leerkrachten en de ouders al datgene mogelijk maakt, wat zij vanuit hun kennis van de mens, vanuit hun kennis van de wereld, vanuit hun liefde voor de kinderen als wezenlijk beschouwen en wat in de opvoeding en in het onderwijs moeten worden ingebracht.</i></p> <p><i>Een onvrije school is een school waarin de leraar moet vragen: “Wat is er voorgeschreven voor de eerste klas, wat is er voorgeschreven voor de tweede klas, hoe moet het lesuur volgens de wet worden ingericht?</i></p> <p><i>Een vrije school is een school waar de leraren een heel bepaalde kennis hebben die aan hun werk ten grondslag ligt en die gaat over hoe een kind opgroeit, welke lichamelijke en zielsmatige krachten in het kind werkzaam zijn en welke lichamelijke en zielsmatige krachten in het kind ontwikkeld moeten worden; waar de leraar datgene wat hij elke dag en elk uur moet doen kan bepalen vanuit deze kennis van de mens en op basis van zijn liefde voor de kinderen.</i></p> <p><i>Men heeft er doorgaans geen sterk gevoel voor hoe wezenlijk de onvrije school van de vrije school verschilt. Want de werkelijk opvoedende en onderwijzende krachten van een leraar kunnen zich alleen ontwikkelen in de vrije school.”</i></p> <p>(Citaat Rudolf Steiner) ¹²</p>
<p>Vrije leerkracht</p>	<p><i>‘Als je je slechts richt naar wat voor ieder jaar is voorgeschreven, dan geloof je ook vrij te zijn van de noodzaak, van week tot week te zoeken wat je met betrekking tot een afzonderlijk onderwerp van plan bent. Dit steeds doorgaande en doorgaande vanuit de levende geestelijke bron scheppen, dat is het wat onze leraren eigen moet zijn. Daarin moet men zich tegenover het geestelijke leven verantwoordelijk voelen. Dan moet men het geestelijke leven vrij weten, dan moet de school zelfbestuur hebben, dan mag een leraar geen ambtenaar zijn; het moet volledig eigen baas zijn; want hij erkent een verhevener heer dan een uiterlijke instantie, het geestelijk leven zelf, waarmee hij direct verbonden is, niet via schoolautoriteiten, via rectoren of schoolinspecteurs of hogeschooltoezichtambtenaren, niet via middelbaaronderwijsambtenaren en ga zo maar door.’</i></p> <p>(Citaat Rudolf Steiner) ¹³</p>

Betrokken ouders	<p><i>“Wij kunnen niet op dezelfde manier werken zoals andere scholen, beschermd door de staat en door alle mogelijke autoriteiten. We kunnen alleen werken als we een begripvolle oudergemeenschap tegenover ons hebben. Als wij in het bewustzijn van datgene, wat wij met de kinderen hebben, - die wij vanuit echte mensenkennis willen onderwijzen [...] dan hebben we een school nodig die wordt omgeven door begrip van ouders als door de muren van een vestiging. In zo'n bewustzijn kunnen onze onderwijzers het beste lesgeven. [...] Onze onderwijzers hebben zo'n bewustzijn nodig, omdat ze toch niet ergens op de achtergrond allerlei dwangmaatregelen hebben, zoals de onderwijzers van andere scholen. Maar onder dwang komt in het mensenleven nooit iets verstandigs tot stand. Opdat we in vrijheid kunnen werken, hebben we begrip bij de ouders voor het vrije werken nodig.”</i></p> <p>(Citaat Rudolf Steiner)¹⁴</p>
-------------------------	--

Samenvattend.

Essentieel volgens mij is hoe de drie ‘partijen’ elkaar kunnen vinden: vrije scholen, leerkrachten en ouders. Want de vrije school kan alleen echt haar werk blijven doen als:

- scholen vrij zijn,
- leerkrachten volledig eigen baas zijn en werken vanuit de geestelijk-spirituele visie,
- ouders begrip en bewustzijn hebben over wat de vrije school is en wat het vrije werken is.

3. De groei van de vrije school

De vrije scholen blijven groeien in Nederland. De vrijeschool groeide in 2018 met 4,4% tot bijna 29.000 leerlingen, terwijl het onderwijs landelijk te maken heeft met een lichte krimp. Ruim 1.200 leerlingen méér volgen in 2018 vrijeschoolonderwijs ten opzichte van 2017. Dat blijkt uit een jaarlijkse inventarisatie van de Vereniging van vrijescholen.¹⁵ In de drie jaren voor 2015 was de groei zelfs 15%.¹⁶

Deze toename past in het beeld van de afgelopen jaren. Ten opzichte van 2011 kwamen er ruim 8.300 leerlingen bij. Sinds 2013 startten op 22 plaatsen in Nederland nieuwe locaties waar vrijeschoolonderwijs wordt gegeven.¹⁷

Het is duidelijk: Ouders en leerlingen kiezen steeds vaker voor vrijeschoolonderwijs. Uit onderzoek¹⁸ en berichten van vrijescholen blijkt dat ouders en leerlingen steeds vaker op zoek zijn naar scholen met een bredere visie op onderwijs, met aandacht voor de brede persoonsvorming en talentontwikkeling van leerlingen. Of zoals *De Volkskrant* het omschrijft: *“vrije scholen hanteren een andere definitie van onderwijssucces.”*¹⁹

Bij al deze groei worden ook kanttekeningen en aandachtspunten geplaatst vanuit verschillende invalshoeken:

- De maatschappij vernieuwt niet op positieve wijze, en het vrije schoolonderwijs kent juist een toenemende maatschappelijking. Het zou steeds meer op regulier onderwijs gaan lijken omdat er teveel ‘water bij wijn van de oorspronkelijke impuls’²⁰ wordt

gedaan. Is de groei echt vanwege de vrije school pedagogie ('pull') of is het ook een weg-bewegen van het reguliere onderwijs? ('push').

- Ook de Vereniging van vrijescholen constateert in 2018 in 'De staat van het vrijeschoolonderwijs' dat er de komende tijd genoeg uitdagingen zijn voor vrijescholen. Bijvoorbeeld als het gaat om de ruimte voor schoolstichting, de ruimte voor de pedagogische visie, het oplopende lerarentekort, segregatie en de vrijheid van onderwijs die steeds weer onder druk komt te staan.²¹
- Ook de inspectie heeft haar bedenkingen bij de sterke groei. Volgens *De Volkskrant*²² ziet de inspectie graag dat scholen kinderen "klaarstomen voor de arbeidsmarkt en hun de mores van het burgerschap bijbrengen. Onderwijs moet bovendien de talenten van alle leerlingen tot bloei laten komen. Vrije scholen zouden hun succes op deze gebieden beter moeten meten. Het probleem: vrije scholen hanteren een andere definitie van onderwijssucces."

4. De eerste 100 jaar vrije school-onderwijs

Inmiddels hebben de Vrije Scholen dus al honderd jaar gestreden voor hun bestaansrecht. Belangrijk. Want uiteindelijk gaat (en ging) het niet om de Vrije Scholen. Het gaat om het kind, en zeker ook om de mens van de toekomst.²³

Zo kan het ministerie van OCW wel de overgang van kleuterklas naar basisschool stroomlijnen, maar dat betekent feitelijk intellectueel onderwijs aan kleuters. "Men wil immers alles versnellen, vervroegen, dus eenvoudige taal- en rekenstof in de kleuterklas. Lezen en schrijven leren in de kleuterklas. Daar draait het allemaal op uit en dit wordt doorgedrukt met wetenschappelijke argumenten."²⁴ Vanuit de pedagogische visie van de Vrije School zal al dat denken vanuit 'leeropbrengsten' onafzienbare schade berokkenen aan de volgende generaties. Hier plaatst de Vrije School ander inzichten tegenover.

Hoe heeft 100 jaar ontwikkeling er voor de Vrije School uitgezien?

Jaar	Gebeurtenis
1919	Oprichting eerste Waldorf-school in Stuttgart, Duitsland
1923	Oprichting eerste Vrije School in Den Haag
1940-1945	Tijdens de Tweede Wereldoorlog werden de vrije scholen in Nederland gesloten en werd clandestien lesgegeven. ²⁵
1945	Toen de Vrije School in september 1945 weer opnieuw startte, regende het nieuwe aanmeldingen en begon de eerste grote groeistuip van de Nederlandse Vrije Schoolbeweging. Al bestaande scholen in Den Haag (1923), Amsterdam (1933) en Zeist (1932-1934) kregen veel nieuwe leerlingen. Ook werden in Bergen (1947), Leiden (1948), Rotterdam (1949), Haarlem (1949) en Hilversum (1955) nieuwe scholen opgericht. Het grootste probleem bleek niet het gebruikelijke gebrek aan geld te zijn, maar het gebrek aan goede Vrije Schoolleerkrachten. ²⁶
1948	De vrije scholen hadden na de oorlog een heel zware beslissing moeten nemen. De financiële strijd om het bestaan werd onmogelijk; dit betekende òf subsidie aanvragen òf opheffen. De lerarencollege's, gesteund door hun besturen, hebben

	<p>voor de subsidie gekozen. In 1948 werd het eerste overheidsgeld geaccepteerd. Zij deden dit met bezwaard hart, want zij wisten dat zij een groot stuk vrijheid uit handen gaven. De kilte van de subsidie kwam in de plaats van vroegere schenkingen. Verder moest men zich veel meer aan overheidsvoorschriften houden. Tot en met de jaren 1960 liep dit nog wel los, maar daarna kwam de Mammoetwet.²⁷</p>
1963-1968	<p>De Wet op het voortgezet onderwijs (WVO), vanwege de hoeveelheid aan onderwerpen ook wel de Mammoetwet genoemd, is een Nederlandse wet van 14 februari 1963 die inging op 1 augustus 1968. De Mammoetwet was gericht op de regelgeving van het voortgezet onderwijs: het onderwijs dat wordt gegeven na het basisonderwijs en na het speciaal onderwijs. Hoewel het aantal wijzigingen in de eerste jaren na de invoering van de WVO nog meeviel, is de wet inmiddels ongeveer 230 keer gewijzigd. De naam van de wet is te danken aan het ARP-kamerlid Anton Roosjen die het er niet mee eens was. „Laat die mammoet maar in het sprookjesleven voortbestaan,” had deze gezegd. De term Mammoetwet werd zo een bijnaam voor de Wet op het voortgezet onderwijs.²⁸</p> <p>De verantwoordelijke minister Cals zou destijds hebben gezegd: “de scholen hebben wel vrijheid van richting, maar niet van inrichting!”²⁹ M.a.w. ieder zijn eigen voorgevel als wat erachter gebeurt maar overal hetzelfde is. Een gedachte die in strijd is met de Nederlandse grondwet, die nadrukkelijk vrijheid van inrichting waarborgt.</p>
Begin jaren '70	<p>De tweede generatie Vrije Scholen in Nederland. Vanaf het begin van de jaren zeventig schoten ook in Nederland de Vrije Scholen als paddenstoelen uit de grond. Na een jarenlange aanlooptijd in de huiskamersfeer kon vanaf 1969 in Zutphen een Vrije School beginnen. In 1972 volgden Bussum, Driebergen en Eindhoven, in 1973 Groningen, Zoetermeer en Nijmegen. Dat ging zo door tot begin jaren tachtig. Toen werden de stichtingsnormen voor nieuwe scholen zodanig gewijzigd, dat nieuwe Vrije Schoolstichtingen sterk werden afgeremd.³⁰</p>
Jaren '70 en '80	<p>Vanaf de jaren '70 en '80 kwamen maatschappelijke ontwikkelingen op gang waardoor steeds meer spirituele uitgangspunten uit de Vrijescholen verdwenen. Maatschappelijk werden spirituele ideeën steeds meer gezien als zaken die tot het privé domein van mensen behoorden. Veel specifieke methoden van de Vrijescholen werden daarom steeds minder systematisch onderwezen in de opleidingen, èn steeds minder toegepast.³¹</p>
1988	<p>De spectaculaire groei van de Vrije Scholen mondde eind jaren '80 uit in de hoop dat daarmee ook een mogelijkheid ontstond voor een bevrijding van het onderwijs uit de wurggreep van staatsbemoedienis. Deze hoop was nog volop aanwezig tijdens de landelijke manifestatie in de RAI in Amsterdam op zondag 13 november 1988. Die werd georganiseerd door de Werkgroep Vrijheid van Onderwijs. Dit congres was een reactie op de voorstellen van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, die een uniforme basisvorming in het voortgezet onderwijs bepleitte met zogeheten eindtermen ter examinering.³² Een overheid die d.m.v. wettelijke subsidiëring reeds de vorm van het onderwijs kon bepalen, verkreeg daarmee een instrument in handen om ook de inhoud van het onderwijs te kunnen beïnvloeden. De ‘nieuwe schoolstrijd’ tegen dit plan zette echter niet door.³³</p>
1991-1997	<p>Op 28 juni 1991 nam de Tweede Kamer het wetsvoorstel over de Basisvorming in het onderwijs aan en in het schooljaar 1993-1994 werd deze ingevoerd.³⁴ De Vrije Scholen van Haarlem, Hoofddorp en Hillegom spanden een proces wegens</p>

	<p>ongoorloofde inmenging in de vrijheid van onderwijsinrichting aan, maar verloren dit in januari 1995. De Bond van Vrije Scholen zocht het in een alternatieve formulering van kerndoelen binnen de ruimte van de nieuwe wetgeving. Deze alternatieve doelen voor het Vrije Schoolonderwijs werden in april 1997 door de Onderwijsraad afgewezen.³⁵</p>
1997	<p>In 1997 werd de Vrije Schoolbeweging geconfronteerd met een op handen zijnde wijziging in de onderwijssubsidiëring. Daardoor zouden de uitzonderingsbepalingen komen te vervallen waarmee de Vrije Scholen zich binnen het Nederlandse onderwijsbestel decennialang met kunst en vliegwerk hadden kunnen handhaven. De Wet op het Primair Onderwijs³⁶ van staatssecretaris Tineke Netelenbos stond op stapel en in dat kader zette deze PVDA-politica de Vrije Scholen de duimschroeven aan: geen 7e klas meer en geen '5-jarige' mavo, zoals zij de bovenbouwklassen 8 t/m 12 wenste te zien. Door de invoering van de vmbo-structuur zou de mavo na enkele jaren sowieso verdwijnen. Na moeizame onderhandelingen ging op vrijdag 28 november 1997 een afvaardiging van de Vrije Scholen akkoord met een nieuwe bekostiging van het voortgezet Vrije Schoolonderwijs als scholengemeenschappen voor vmbo, havo en vwo. Dit kwam in de plaats van de tot dan toe geldende bekostiging als ivo-mavo. De Bond voor Vrije Scholen verklaarde dat dit de enige mogelijkheid was om het voortbestaan van de Vrije School bovenbouw veilig te stellen.³⁷</p> <p>Kort daarop, in december 1997, ging de Tweede Kamer akkoord met het wetsvoorstel van Netelenbos. Door die Wet op het Primair onderwijs werden ook alle uitzonderingsbepalingen voor het basisonderwijs in de Vrije Scholen geschrapt.³⁸</p>
1998-2006	<p>Het akkoord van 28 november 1997 werd dan door de beleidsmakers in en rond de Bond voor Vrije Scholen aangegrepen om het gehele Nederlandse Vrije Schoolonderwijs op de schop te nemen. Onder de benaming Project 2000 werd dit voornemen in de periode 1998-2006 ten uitvoer gebracht. Professionalisering en modernisering van de onderwijsmethodiek en van de schoolorganisatie, waren de twee belangrijkste speerpunten.³⁹</p> <p>Met ingang van het schooljaar 2000-2001 duurt de onderbouw nog 6 jaar.⁴⁰ De Vrije Scholen zijn voortaan zonder uitzondering gehouden aan alle wettelijke eisen, inclusief kerndoelen en eindexamens. Dat betekent dat ook in de kleuterklas voortaan schoorvoetend wettelijk voorgeschreven 'leeropbrengsten' moeten worden gegeneerd. Het Project 2000 is daarmee de meest ingrijpende en meestomstreden verandering in het Vrije Schoolonderwijs geweest die ooit heeft plaatsgegrepen.⁴¹</p>
2000	<p>Oorspronkelijk liep de scheiding tussen de onderbouw en bovenbouw van het Vrije Schoolonderwijs parallel aan de overgang tussen de tweede zevenjarige ontwikkelingsfase (7-14 jaar) en de derde, de puberteit (14-21 jaar). De onderbouw omvatte daarom de klassen 1 t/m 8 en de bovenbouw de klassen 9 t/m 12. Politieke belangen hebben tot een financieringsstructuur geleid waarin de 8e klas tot het voortgezet onderwijs werd gerekend. Met ingang van het schooljaar 2000/2001 is als gevolg van het akkoord van 28 november 1997 en de Wet op het Primair onderwijs ook de 7e klas bij het voortgezet Vrije Schoolonderwijs ingelijfd. Om de pedagogische consequenties daarvan te kunnen opvangen, is voor de klassen 7 en 8 een aangepaste middenbouw-pedagogie ontwikkeld.⁴²</p>

5. En nu?

Hoe bereiden vrijescholen zich voor op goed onderwijs in de toekomst? Wat hebben vrijeschoolouders, vrijeschoolpedagogen en vrijeschool-bestuurders te doen?

In het voorafgaande ligt de opdracht, de morele plicht voor de Vrije School om (nu of nooit) haar bijzondere positie in het onderwijsveld in te nemen en te verduidelijken. Dat gaat allang niet meer alléén over vrijeschoolkinderen, dat gaat inmiddels over alle kinderen in Nederland (en ver daarbuiten).

Door heel veel mensen wordt de vrijeschool gezien als een verrijking van het totale onderwijsaanbod. Vrijeschool-docent Frans Lutters omschrijft het zo: *“Men is blij met de vrijeschool, waarin ruimte is voor algemene vorming en er gewerkt wordt vanuit waarden en met oog voor de autonome leerling. Het vrijeschoolonderwijs geeft op deze manier aan dat er wel degelijk ruimte bestaat voor een andere, misschien wat minder rigide, kijk op het onderwijs.”*⁴³

Want de Vrije Schoolpedagogie met haar mensbeeld en geestelijk-spiritueel kader is niet verouderd. Hij is zelfs actueler dan ooit. Want de pedagogie van de vrije school is niet bedoeld voor een kleine elite maar voor iedereen. De vrije schoolleerkracht Willem F. Veltman omschreef het zo in 1974: *“De psychologische grondslag van de Vrije Schoolpedagogie is waar, niet omdat hij mathematisch te bewijzen valt (dat is geen enkele psychologie), maar omdat hij vruchtbaar is. Er valt mee te werken, als er ruimte blijft om ermee te werken.”*⁴⁴

Tegelijkertijd wordt op veel terreinen de vrijheid en kwaliteit van het (vrijeschool-)onderwijs aangetast. En als we kijken naar de inperking van de vrijescholen gedurende de afgelopen 100 jaren, belooft dat zonder koerswijzigingen niet veel goeds voor de toekomst.

Dit is van essentieel belang voor de scholen en de leerkrachten, en zeker ook voor de ouders en de kinderen. In alle landen van Europa worden ook vrijeschool-leerlingen *‘bijna plat gedrukt door tests en examens’*. De vrijeschoolpedagoog Tomáš Zdražil zegt hierover: *“Is dat niet een bewijs van een verspreiding van moedeloosheid en zich aanpassen? Een nieuwe onbevreesdheid in de strijd tegen de bureaucratistische draak is nodig.”*⁴⁵

Want we weten allemaal immers al lang hoe remmend het systeem van toetsen en examens is op elke gezonde ontwikkeling van modern onderwijs. In 1974 schreef de vrijeschoolleerkracht Willem Veltman het als volgt: *“Door het examen dat dwingend is, omdat de verdwazing van de maatschappij niet de mens kan zien, doch alleen het papiertje, worden het onderwijs, de inrichting van een school, de hele methodiek en didaktiek van bovenaf in een keurslaag geperst. [... Het is een] onvoorstelbare verarming van een cultuur, wanneer de kinderen op oefjes getraind, op geprogrammeerde vraagjes afgericht moeten worden als conditionering van reflexen. En dit laatste is ook de eigenlijk achtergrond van de taak. De tendens de mens te conditioneren als een dier, een intellectuele automaat die geen vrije inzichten hoeft en kan ontwikkelen. De mens van de toekomst hoeft immers niet zelfstandig en vrij te denken, dat is zelfs storend in een door computers geleide samenleving, aldus een futurologisch inzicht. Het wordt hoog tijd dat ouders wakker worden voor deze problemen, want zij zijn degenen die het kind te behoeden hebben.”*⁴⁶

Mijn stelling is dat scholen, leerkrachten en ouders gezamenlijk hebben te gaan staan voor waar we in geloven: de kracht en waarde van het vrijeschool-onderwijs. De Staat van het vrijeschoolonderwijs uit 2018 vermeldt het zo: *“Met het gedachtengoed van Steiner als basis, in combinatie met de vraag: waar willen we vernieuwen en waar willen we vasthouden?”*⁴⁷ Om te kijken naar wat uit beeld is verdwenen, wat in de huidige situatie onder druk staat en waar we innovatief willen zijn.

6. Moed

Het woord ‘onbevreesdheid’ is zojuist al gevallen. Het woord ‘moed’ werd in 1972 ook al in de mond genomen door professor dr. Dieter Brüll, sociaal wetenschapper, antroposoof en mede-oprichter van de Triodos Bank.⁴⁸ In 1973 zou namelijk het 50-jarig jubileum van de oprichting van de eerste Vrije School in Den Haag worden gevierd. Toen was tegelijkertijd ook al duidelijk dat de bewegingsruimte van de vrije scholen al veel minder was dan vroeger, als gevolg van onder andere de Mammoetwet uit 1963. Dat bracht professor dr. Dieter Brüll toen tot de uitspraak dat hij zou wensen dat de Nederlandse feestvierende vrijeschoolbeweging wel de naam ‘vrije school’ zou handhaven als teken van haar streven naar vrijheid, maar dat zij ook *“het moedige jubileum besluit zou nemen om haar concrete scholen voortaan als “onvrije scholen” aan te duiden”*.⁴⁹ Dit zou het best denkbare zichtbare protest zijn *“tegen wat men de vrije Westerse maatschappij belieft te noemen, en - helaas - als een meer waarheidsgetrouwe naam dan “vrije scholen”*.

Nu, weer bijna 50 jaar later, staan wij voor de uitdaging om te gaan staan voor waar we in geloven: de kracht en waarde van het vrijeschool-onderwijs. En dat vereist moed. Maar hoe komen we tot die moed? Zowel door elkaar aan te moedigen en op te roepen tot vrijheid, als ook door zelf te werken aan onze eigen moed.

Op het einde van ‘*Algemene menskunde als basis voor de pedagogie*’ (GA 293, 14de voordracht)⁵⁰ noemt Rudolf Steiner expliciet het motief van de moed, als middelste van drie kwaliteiten:

- vermogen tot fantasie
- moed ten aanzien van de waarheid
- verantwoordelijkheidsgevoel tegenover de waarheid

In deze 14^e voordracht beschrijft Steiner hoe een leraar zijn of haar eigen zielekrachten kan ontwikkelen door zelfopvoeding. Daarbij heeft ieder individu de uitdaging om onzekerheid te overwinnen die de eigen wil verlamt. En alleen met de moed om te willen kennen en weten, zijn de eigen onzekerheden te overwinnen. Onze moed kan daarom toenemen door onze eigen innerlijke activiteit om tot inzicht te komen, waardoor we in onszelf vaste grond en zekerheid kunnen vormen.

In Steiner’s eigen woorden: *“Moed zal je wakker houden. Alleen moedeloosheid kan je doen inslapen. De stem die je maant tot moed, die manende stem die je van de moed krijgt om wakker te zijn, dat is (...) de variant voor antroposofen in de huidige cultuur.”*⁵¹

De vrijeschoolpedagoog Tomáš Zdražil waarschuwt ons tegen *“een verspreiding van moedeloosheid en zich aanpassen”*.⁵² Wat we juist nodig hebben is nieuwe onbevreesdheid

om te gaan staan, want het beroep van (klassen)leraar berust onder andere op moed en op openheid tegenover hogere impulsen, inspiraties, intuïties. Dat vormt de essentie van de identiteit als vrije school, en is onlosmakelijk verbonden met de cultuuropdracht!

7. Een plek, een podium, een bühne

Hoe kunnen we nu samen met elkaar optrekken? Samen optrekken vanuit onze eigen kracht als vrije scholen, leerkrachten, ouders en andere betrokkenen.

Rian van Dam, voorzitter van de Vereniging van vrijescholen beschrijft het mooi in 'De staat van het vrijeschoolonderwijs' uit 2018: *"Wie gaat er over het onderwijs, wat is de fundamentele opdracht en wie legt daar verantwoording over af? Laten we die vragen vooral beantwoorden vanuit het onderwijsveld en wegblijven bij de neiging om steeds méér te willen centraliseren, te controleren."*⁵³

Aansluitend doet zij ook een oproep aan iedereen om gezamenlijk op te treden, en te kijken naar een plek, een podium en *"een bühne voor beschouwing, voor visie en ervaring, voor inspiratie. Bedoeld om met elkaar, met ouders, het onderwijsveld, de politiek en de samenleving in dialoog te gaan. Over wat goed onderwijs is, over actuele vraagstukken en over de koers die we samen varen."*⁵⁴

Kortom, laat iedereen die het vrijeschoolonderwijs een warm hart toedraagt met elkaar gaan zoeken naar mogelijkheden voor de volgende 100 jaar!

Voor vrij onderwijs voor de kinderen, leerkrachten en de ouders van de toekomst.

Philip Bakker

Amsterdam, 29 mei 2020

Eindnoten

¹ Rudolf Steiner (1861-1925) is onder andere grondlegger van de antroposofie en van de Vrijeschool (Waldorfschool). Zie onder andere: https://nl.wikipedia.org/wiki/Rudolf_Steiner

² Rudolf Steiner. Genoemd in: H. Sissing (red): 3000 jaar denkers over onderwijs. Amsterdam: Boom. 2015, p.37.

³ Vertaling van het opstel "Freie Schule und Dreigliederung" van Rudolf Steiner uit 1917. Rudolf Steiner: "Aufsätze über die Dreigliederung des sozialen Organismus und zur Zeitlage 1915-1921". GA 24. Dornach 1982, 2. Auflage. Rudolf Steiner Verlag. Ook vermeld in: Paul Heldens: Over ontstaan en streven van de eerste Vrije School. Herziene versie 2008, pagina 35. Voor het volledige citaat zie de volgende eindnoot. Online:

<https://docplayer.nl/13456701-Over-ontstaan-en-streven-van-de-eerste-vrije-school.html>

⁴ "Ons onderwijs vertoont bij uitstek het soort eigenschappen, dat kenmerkend is voor die stromingen in het cultuurleven van de tegenwoordige mensheid, die tot ondergang gedoemd zijn. De nieuwere staatsvormen hebben zich met hun sociale structuur niet ontwikkeld in overeenstemming met de eisen van wat er werkelijk leeft. Ze vertonen bijvoorbeeld een organisatie die niet toereikend is voor de economische verlangens van de mensen in deze nieuwe tijd. En zo hebben deze staatsvormen ook het onderwijs – nadat ze het eerst aan de zorg van religieuze gemeenschappen ontrukkt hebben, en vervolgens geheel van henzelf afhankelijk maakten – dit stempel van achterlijkheid opgedrukt. Op ieder niveau leidt de school de mensen op tot het sort prestaties, dat de staat nodig heeft. In de inrichtingen van de scholen spiegelen zich de behoeften van de staat. Er wordt weliswaar veel over 'streven naar algemene vorming' gesproken en dergelijke; maar de mens van tegenwoordig voelt zich onbewust zo sterk een lid van de bestaande orde, dat hij helemaal niet merkt dat hij wel over algemene vorming spreekt, maar eigenlijk de vorming tot een bruikbaar staatsdienaar bedoelt. In dit opzicht belooft ook de gezindheid van de socialistisch denkenden van tegenwoordig niets goeds. Men wil de oude staat omvormen tot één grote economische organisatie. De staatschool moet zijn voortzetting vinden in die organisatie." Bron: Vertaling van het opstel "Freie Schule und Dreigliederung" uit: "Aufsätze über die Dreigliederung des sozialen Organismus und zur Zeitlage 1915-1921". G.A. nr. 24. Dornach 1982, 2. Auflage. Rudolf Steiner Verlag. Deze vertaling verscheen in twee delen in het voormalig tijdschrift "Vrijspraak", nr. 1, mei 1985, pag. 7-9 en nr. 2, juni 1985, pag. 17-18. Vertaling: Edith Boeke (de Clerq-Zubli). Ook vermeld in: Paul Heldens: Over ontstaan en streven van de eerste Vrije School. Herziene versie 2008. Pagina 35. Online:

<https://docplayer.nl/13456701-Over-ontstaan-en-streven-van-de-eerste-vrije-school.html>

⁵ Een uitspraak van Rudolf Steiner in april 1919. Bron: Vrijspraak, nr. 3, pag. 8-9, september 1985. In: Heldens (2008), p.17.

⁶ Rudolf Steiner (Steiner, GA 24, p.37).

⁷ Valentin Wember: *The five Dimensions of Waldorf Education in the Work of Rudolf Steiner. Overviews, Commentaries, History, Perspectives.* 2015. Stratosverlag. 276 pp. Translated by John Weedon. Er bestaat ook een Duitse versie ('Die fünf Dimensionen der Waldorfpädagogik im Werk Rudolf Steiners'). Zie: <http://www.stratosverlag.de/Die-fuenf-Dimensionen-der-Waldorfpaedagogik>.

⁸ Valentin Wember: *Het bouwwerk van de Waldorf-pedagogie in de visie van Rudolf Steiner. Vrijeschoolpedagogie.* 2018. Uitgeverij Pentagon. 68 pagina's. ISBN 978-94-92462-28-2. Dit boek bevat de hoofdonderdelen van de uitgebreidere Engelstalige en Duitstalige versie. Zie de eindnoten voor de Engelstalige (en uitgebreidere) versie.

⁹ Willem F. Veltman: *De Vrije Scholen – beginselen en methode.* Uitgeverij Vrij Geestesleven, Zeist. 5e druk 1974. P.11.

¹⁰ Rudolf Steiner. Genoemd in: H. Sissing (red): 3000 jaar denkers over onderwijs. Amsterdam: Boom. 2015, p.37.

-
- ¹¹ Uitspraak van Wilem F. Veltman, voorzitter van de Vereniging voor Vrije Opvoedkunst en redacteur van het gelijknamige tijdschrift. In: Heldens (2008), p.11.
- ¹² Rudolf Steiner: Rudolf Steiner in der Waldorfschule, 9 mei 1922, GA 298, p.126. Vertaling: J.G. Meulman. Zie ook: <http://www.gezondmakendonderwijs.nl/de-vrije-school.php>
- ¹³ Rudolf Steiner tijdens een ouderavond van de eerste 'FreieWaldorfschule' te Stuttgart, Duitsland, op 13 januari 1921. Bron: Nearchus: De wordende mens: een wonder! Een ouderavond met Rudolf Steiner. Mini-brochure, 21-12-2017. www.nearchus.nl/?s=De+wordende+mens Zie voor een ingekorte weergave: <http://www.gezondmakendonderwijs.nl/ouders-en-de-vrije-school.php>
- ¹⁴ Rudolf Steiner tijdens een ouderavond van de eerste 'FreieWaldorfschule' te Stuttgart, Duitsland, op 13 januari 1921. Bron: Nearchus: De wordende mens: een wonder! Een ouderavond met Rudolf Steiner. Mini-brochure, 21-12-2017. www.nearchus.nl/?s=De+wordende+mens Zie voor een ingekorte weergave: <http://www.gezondmakendonderwijs.nl/ouders-en-de-vrije-school.php>
- ¹⁵ Persbericht van Vereniging van vrijescholen, 26 februari 2019. 'Vrijescholen blijven groeien, iedereen is welkom!' Link: <https://www.vrijescholen.nl/nieuws/vrijescholen-blijven-groeien-iedereen-is-welkom>
- ¹⁶ Vereniging van vrijescholen, 2015. 'Kiezen voor de vrijeschool'. <http://www.kiezenvoordevrijeschool.nl/assets/bestanden/Kiezen-voor-de-vrijeschool-pocketversie.pdf>
- ¹⁷ Persbericht van Vereniging van vrijescholen, 26 februari 2019. 'Vrijescholen blijven groeien, iedereen is welkom!' Link: <https://www.vrijescholen.nl/nieuws/vrijescholen-blijven-groeien-iedereen-is-welkom>
- ¹⁸ Vereniging van vrijescholen, 2015. 'Kiezen voor de vrijeschool'. <http://www.kiezenvoordevrijeschool.nl/assets/bestanden/Kiezen-voor-de-vrijeschool-pocketversie.pdf>
- ¹⁹ Pepijn de Lange. In: De vrije school bestaat 100 jaar en trekt steeds meer leerlingen. In vijf jaar tijd hebben de vrije scholen een kwart meer leerlingen gekregen. Waarom wint deze onderwijsvorm, niet geheel tot vreugde van de inspectie, aan populariteit? Woensdag 10 juli 2019, De Volkskrant
- ²⁰ Christian Grauer: "Waldorfschule 'light'?". In: Heldens (2008), p.7.
- ²¹ Vereniging van vrijescholen: Welkom in... De staat van het vrijeschoolonderwijs. Een podium voor ontwikkelingen in en rond het vrijeschoolonderwijs. Mei 2018. Voorwoord, p.3 (voorzitter Rian van Dam). <https://www.vrijescholen.nl/volumes/documents/De-Staat-van-het-Vrijeschoolonderwijs.pdf>
- ²² Pepijn de Lange. In: De vrije school bestaat 100 jaar en trekt steeds meer leerlingen. In vijf jaar tijd hebben de vrije scholen een kwart meer leerlingen gekregen. Waarom wint deze onderwijsvorm, niet geheel tot vreugde van de inspectie, aan populariteit? Woensdag 10 juli 2019, De Volkskrant
- ²³ Willem F. Veltman: De Vrije Scholen – beginselen en methode. Uitgeverij Vrij Geestesleven, Zeist. 5e druk 1974. P.10.
- ²⁴ Uitspraak van Willem F. Veltman, voorzitter van de Vereniging voor Vrije Opvoedkunst en redacteur van het gelijknamige tijdschrift. In: Heldens (2008), p.11.
- ²⁵ <https://nl.wikipedia.org/wiki/Vrijeschoolonderwijs>
- ²⁶ Paul Heldens, hoofdstuk 'Historische inleiding'. In: Heldens (2008), p.7.
- ²⁷ <https://vrijeschoolpedagogie.com/2017/11/18/vrijeschool-vrijheid-en-onderwijs-2-5-2/>
- ²⁸ [https://nl.wikipedia.org/wiki/Wet op het voortgezet onderwijs](https://nl.wikipedia.org/wiki/Wet_op_het voortgezet onderwijs)
- ²⁹ <https://vrijeschoolpedagogie.com/2017/11/18/vrijeschool-vrijheid-en-onderwijs-2-5-2/>
- ³⁰ Paul Heldens, hoofdstuk 'Historische inleiding'. In: Heldens (2008), p.10.
- ³¹ Valentin Wember: The five Dimensions of Waldorf Education in the Work of Rudolf Steiner. Overviews, Commentaries, History, Perspectives. 2015. Stratosverlag. 276 pp. Translated by John Weedon. p.203.
- ³² Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR): Basisvorming in het onderwijs (r27 1986). www.wrr.nl
- ³³ Paul Heldens, hoofdstuk 'Historische inleiding'. In: Heldens (2008), p.10.
- ³⁴ <https://nl.wikipedia.org/wiki/Basisvorming>

-
- ³⁵ Paul Heldens, hoofdstuk 'Historische inleiding'. In: Heldens (2008), p.10.
- ³⁶ [https://nl.wikipedia.org/wiki/Schoolwet_\(Nederland\)](https://nl.wikipedia.org/wiki/Schoolwet_(Nederland))
- ³⁷ 'Vrije School op de tweesprong'. Nearchus CV 2008, p.78 e.v. www.nearchus.nl
- ³⁸ Paul Heldens, hoofdstuk 'Historische inleiding'. In: Heldens (2008), p.12.
- ³⁹ Paul Heldens, hoofdstuk 'Historische inleiding'. In: Heldens (2008), p.12.
- ⁴⁰ Paul Heldens, hoofdstuk 'Historische inleiding'. In: Heldens (2008), voetnoot 32, p.46.
- ⁴¹ Paul Heldens, hoofdstuk 'Historische inleiding'. In: Heldens (2008), p.12.
- ⁴² Paul Heldens, hoofdstuk 'Historische inleiding'. In: Heldens (2008), voetnoot 32, p.46.
- ⁴³ Paul Kooijman: Interview met Frans Lutters. 'Hoe kunnen nieuwe vrijeschooldocenten voldoende toegerust worden voor hun taak?'. In: Vrije Opvoedkunst, zomer-editie 2017 (Sint Jan), www.vrijeopvoedkunst.nl
Online: www.vrijeschoolbeweging.nl/achtergrond/interview-frans-lutters/
- ⁴⁴ Willem F. Veltman: De Vrije Scholen – beginselen en methode. Uitgeverij Vrij Geestesleven, Zeist. 5e druk 1974. P.12.
- ⁴⁵ Tomáš Zdražil: Moed-krachten en steinerpedagogie. "Wordt de wil sterk en ook doordrongen van geestelijke impulsen, dan openbaart hij in ons morele karakter vlijt." Dit artikel is een vertaling van 'Mutkräfte und Waldorfpädagogik' dat verscheen in Lehrerrundbrief nr. 56 (kerst 2015) van de Pädagogische Sektion, ter voorbereiding van de wereldconferentie voor steinerschoolleraren in maart 2016. <https://www.vrijeschoolbeweging.nl/achtergrond/moed-krachten-en-steinerpedagogie/>
- ⁴⁶ Willem F. Veltman: De Vrije Scholen – beginselen en methode. Uitgeverij Vrij Geestesleven, Zeist. 5e druk 1974. P.12.
- ⁴⁷ Uitspraak van Aziza Mayo, lector 'Waarde(n) van Vrijeschoolonderwijs' aan de Hogeschool Leiden in 'De staat van het vrijeschoolonderwijs' uit 2018. Vereniging van vrijescholen: 'Welkom in... De staat van het vrijeschoolonderwijs. Een podium voor ontwikkelingen in en rond het vrijeschoolonderwijs'. Mei 2018. p.27. <https://www.vrijescholen.nl/volumes/documents/De-Staat-van-het-Vrijeschoolonderwijs.pdf>
- ⁴⁸ https://de.wikipedia.org/wiki/Dieter_Brüll
- ⁴⁹ Deze uitspraak van professor dr. Dieter Brüll stond vermeld in het blad Vrije Opvoedkunst nr. 5 uit 1972, op pagina 47. Online: www.vok-archief.nl/september-1972-45.html
- ⁵⁰ Dit boek geldt als basis voor de antroposofische menskunde, en bevat een visie op de evolutie en de ontwikkeling van de mens. https://nl.wikipedia.org/wiki/Antroposofische_menskunde
- ⁵¹ Bron: Rudolf Steiner GA 233, p. 158. Vermeld in: Tomáš Zdražil: Moed-krachten en steinerpedagogie. "Wordt de wil sterk en ook doordrongen van geestelijke impulsen, dan openbaart hij in ons morele karakter vlijt." Dit artikel is een vertaling van 'Mutkräfte und Waldorfpädagogik' dat verscheen in Lehrerrundbrief nr. 56 (kerst 2015) van de Pädagogische Sektion, ter voorbereiding van de wereldconferentie voor steinerschoolleraren in maart 2016. <https://www.vrijeschoolbeweging.nl/achtergrond/moed-krachten-en-steinerpedagogie/>
- ⁵² Tomáš Zdražil: Moed-krachten en steinerpedagogie. Zie de vorige voetnoot.
- ⁵³ Vereniging van vrijescholen: Welkom in... De staat van het vrijeschoolonderwijs. Een podium voor ontwikkelingen in en rond het vrijeschoolonderwijs. Mei 2018. Voorwoord, p.3 (voorzitter Rian van Dam). <https://www.vrijescholen.nl/volumes/documents/De-Staat-van-het-Vrijeschoolonderwijs.pdf>
- ⁵⁴ Vereniging van vrijescholen: Welkom in... De staat van het vrijeschoolonderwijs. Een podium voor ontwikkelingen in en rond het vrijeschoolonderwijs. Mei 2018. Voorwoord, p.3 (voorzitter Rian van Dam). <https://www.vrijescholen.nl/volumes/documents/De-Staat-van-het-Vrijeschoolonderwijs.pdf>